

оригінальність (наявність творчої уяви та підходу); асоціативність (уміння проводити аналогію). Подальші дослідження вимагають визначення структури творчої самореалізації майбутніх учителів початкової школи.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: [навчальний посібник] : / Н.П. Волкова. – [Вид. 2-ге, перероб. доп.]. – К. : Академвидав, 2007. – 616 с.
2. Завалко К. Самореалізація педагога-музиканта: теоретичні аспекти. – [електронний текстовий режим доступу]. – / http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/ylnu/Ped/2009.../39_Zavalko.pdf
3. Зайцева А. Творча самореалізація: теоретичні засади/ А.Зайцева // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 4. – С.24-28.
4. Маслоу А. Психологія бытия / А.Маслоу. – М. : "Рефл-бук". – К. : "Ваклер", 1997. – 304 с.
5. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности / В.А.Моляко. – М. : Машиностроение, 1983. – 134 с.
6. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). – Житомир: ЖІТІ, 1997. – 214с.
7. Пичугин С.С. Творческая самореализация учителя в инновационной деятельности по Образовательной системе «Школа 2100» – [електронний текстовий режим доступу]. – /<http://www.school2100.ru>.
8. Педагогіка: [учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов]. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
9. Сисоева С.О. Проблеми формування особистості, здатної до творчої самореалізації / С.О.Сисоева. – [електронний текстовий режим доступу]. – /http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu.../2000_7/7-1.pdf

Анотація

У статті розглядається суть творчої самореалізації, яка є процесом усвідомленого та цілеспрямованого розкриття творчого потенціалу особистості.

Аннотация

В статье рассматривается сущность творческой самореализации, которая является процессом осознанного и целенаправленного раскрытия и развития творческого потенциала личности.

Summary

The article focuses on proving with the essence of creative self, which is the process of conscious and purposeful disclosure and development of the creative potential of the individual.

Ключові слова: самореалізація, творча самореалізація, творчість, мислення, креативність.

Ключевые слова: самореализация, творческая самореализация, творчество, мышление, креативность.

Key words: self-fulfillment, creative self-realization, creativity, thinking, creativity.

Подано до редакції 26.09.13.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц.Осиповою Т.Ю.

УДК 372.893 + 882 + 17.02

© 2013

Слесик К. М.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасне суспільство пред'являє високі вимоги до школи: нинішнє покоління школярів має бути готове до соціальної творчості в усіх сферах громадського життя, до вдосконалення суспільних відносин, управління розвитком суспільства. У зв'язку з цим головним завданням освіти ХХІ століття є розвиток особистості, її людських якостей.

Відповідно до означених завдань проблема світоглядної позиції педагога постає як особливо актуальна. Про особливу моральну відповідальність учителя попереджав апостол Яків: «...не багато робіться учителями, знаючи, що ми піддаємося більшому засудженню, бо усі ми багато грішимо» (Як. 3: 1-2). У праці видатного українського педагога В. Сухомлинського знаходимо актуальну і в наш час думку: «Виховання – творення Людини – це ваша професія. Суспільство на вас дивиться як на майстра-творця, від якого у великій мірі залежить майбутнє нашої країни. Пам'ятайте, що кожна ваша помилка може обернутися потворністю людської особистості, болем душі, стражданнями» [7, с. 122].

У зв'язку з цим безперечний інтерес являє розгляд взаємозв'язку моральної культури педагогів і рівня етичної культури підростаючого покоління. Особистісна позиція вчителя, його ставлення до суспільних змін, до своєї професії, учнів, свого внутрішнього стану – усі ці параметри відбиваються на розвитку особистості учнів.

Абсолютно очевидно, що реалізація нової шкільної політики вимагає високопрофесійного педагога, що володіє творчим потенціалом, здатного успішно працювати в умовах ринкової економіки, жорсткої конкуренції. Тому однією з важливих проблем перебудови освітньої системи сьогодні є вдосконалення підготовки учителя. Педагогічна діяльність вимагає від учителя не лише професійної компетентності: саме від морального образу вчителя, його духовності залежить кінцевий результат виховного процесу. Ось чому стрижневою якістю образу сучасного учителя є його моральна культура як найважливіший засіб гуманізації і демократизації життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Духовно-моральна культура учителя значною мірою визначається рівнем його педагогічної підготовки,

прагненням до самовдосконалення в умовах професійної діяльності. Проблема професійної підготовки учителя широко і всебічно вивчається в науково-педагогічних дослідженнях.

Теоретико-методологічні основи формування і розвитку особистості учителя розкриваються у працях С. Архангельського, А. Арсеньєва, Ф. Корольова та ін. Виявлені компоненти педагогічної діяльності (конструктивний, організаторський, гностичний), які відповідають певним педагогічним умінням (А. Акімова, Г. Злобіна, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.). Розроблена професіограма вчителя, що визначає зміст, систему теоретичних знань, перелік загальних і спеціальних педагогічних умінь (В. Сластенін, А. Чорних та ін.). Значне місце серед досліджень, пов'язаних з підготовкою вчителя, посідають праці, присвячені формуванню педагогічних умінь: виділяються інтегральні уміння вчителя (О. Абдуліна), розкривається структура загальнопедагогічних умінь (В. Сластьонін). Проблеми особистості вчителя, шляхів її формування, пов'язані з особливостями і структурою професійної діяльності, досліджуються у працях Є. Бондаревської, А. Кочетова, Н. Кузьміної та ін.

У сучасний період розвитку суспільства вимоги, що пред'являються до будь-якої форми суспільної діяльності, незмінно пов'язуються з культурою. Її високий рівень є необхідною умовою ефективності будь-якої праці, тим більше педагогічної. У науково-педагогічній літературі відбиті різні аспекти формування культури учителя. Досліджуються різні аспекти моральної культури майбутнього вчителя (М. Ачилов, В. Бакштановський, В. Гриньова, Є. Силяєва та ін.). Досліджуються проблеми формування інтелектуальної культури вчителя, у зв'язку з чим розробляються технології засвоєння педагогічних категорій, формування понятійно-дидактичного мислення (Г. Железовська, Н. Филипенко та ін.). У ряді досліджень піднімається проблема формування інноваційної культури вчителя (М. Бургін, В. Загвязинський, В. Сластенін та ін.).

Разом з тим, процес формування професійно-педагогічної культури вчителя аналізується в основному з позицій соціального і діяльнісного підходів. Проблема духовного розвитку особистості стоїть у ряді найбільш актуальних в сучасному науково-педагогічному знанні. Проте недостатньо реалізованими в педагогічних дослідженнях залишаються ідеї антропологічного підходу, що розглядає культуру, за словами М. Бердяєва, як «людське в людині».

Зокрема, слід відмітити, що науково-педагогічні дослідження з удосконалення професійної підготовки вчителя акцентують увагу, в основному, на формуванні професійних знань, умінь, навичок учителя, його готовності до педагогічної діяльності, при цьому недостатня увага приділяється формуванню моральних і професійно значимих якостей, духовних потреб і цінностей, моральних орієнтирів учителя. Разом з тим, в окремих працях (наприклад, В. Сластеніна) піднімається проблема актуалізації розвитку соціокультурного, інтелектуального і морального потенціалів особистості учителя, на відміну від пануючих технократичних парадигм педагогічної освіти. Шляхи і засоби формування духовної культури учителя вивчені в працях Є. Артамонової, Н. Книги, Л. Разуваєвої та ін. [4; 6].

Вказані дослідження є показником зростаючого інтересу учених-педагогів до особливостей формування різних сторін культури учителя. Між тим, аналіз науково-педагогічної літератури показує, що однією з найменш розроблених є проблема духовно-моральної культури учителя. Відсутня цілісна характеристика духовно-моральної культури, недостатньо розроблена технологія її формування в учителів.

Усе це в сукупності зі зростаючою необхідністю гуманізації і демократизації шкільної освіти, актуалізацією духовно-моральних цінностей і орієнтирів у житті нашого суспільства обумовлює вибір теми дослідження: «Інноваційні підходи до розвитку моральної культури вчителя як чинника формування етичної культури учнів».

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз результатів діагностики рівнів сформованості моральної культури вчителів гуманітарних предметів та визначення шляхів її розвитку в умовах післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження... У сучасний період, у зв'язку з актуалізацією соціально-культурних, духовно-моральних проблем і тенденцій розвитку суспільства, питання педагогічної культури вчителя тією чи іншою мірою відбиваються в науково-педагогічних дослідженнях (Г. Белоусова, Є. Гармаш, Н. Книга та ін. Об'єднуючим началом цих досліджень є прагнення авторів розглядати педагогічну культуру вчителя як сукупність інтеграційних характеристик: гуманістична спрямованість особистості, здатність до інноваційної діяльності, висока соціальна відповідальність, методологічне і творче педагогічне мислення тощо. Аналіз досліджень (В. Гриньова) дозволив виявити, що духовна культура входить до складу педагогічної культури вчителя [1].

В науково-педагогічній літературі (Л. Іларіонова, Л. Шевченко та ін.) духовно-моральна культура розглядається як складна інтегрована якість особистості вчителя, яка містить смисложиттєвий ідеал, відповідно до якого вибудовується ієрархія цінностей, що детермінує систему відносин як у професійній діяльності, так і в навколишньому світі. Духовно-моральна культура вчителя є системно-цілісним, складно-структурованим утворенням, що включає: духовно-моральну свідомість учителя (культура духовно-морального мислення, система моральних переконань, емоційна культура), операціонально-діяльнисту культуру, а також культуру моральної поведінки вчителя [2; 9].

Перехід до духовного рівня буття – це акт свідомого вільного вибору особистості, але основним законом духовного буття є підпорядкування належному. Утвердження духу можливе тільки шляхом усвідомлення необхідності єднання, узгодженості і кооперації усіх членів співтовариства, в чому виявляється дія універсальних законів всесвіту, а в умовах соціуму узагальнено виражено у моральних цінностях. Ідеї про те, що моральна культура особистості вчителя є частиною системи духовних цінностей суспільства висловлені рядом дослідників (А. Клименко, В. Руминіна, Л. Шевченко та ін.). Духовність, іманентно містячи в собі моральність, виконує функцію впорядкування соціального буття і сприяє саморозвитку особистості [3; 9].

Моральність є стрижнем духовності, її сутнісним ядром. На наш погляд, моральна культура – це процесуальна цілісність, де створюються умови для інтеріоризації моральних цінностей в якості особистості, детермінованих і таких, що регулюють її мотивацію, виявляються у досвіді самовдосконалення. Складовими моральної культури вчителя є: духовно-моральна спрямованість особистості (позитивна мотивація, ставлення до формування моральної культури, потреба у самовдосконаленні); спеціальні знання (знання про суть, структуру і функції моральної культури, організацію процесу формування моральної культури); педагогічні уміння (уміння діагностувати, проектувати, реалізовувати, аналізувати процес формування моральної культури; здійснювати його в контексті антропологічної освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм і методів); система якостей особистості; моральна саморегуляція; культура поведінки і взаємовідносин; розуміння самоцінності людського життя, свого місця у світі, призначення.

Процес формування духовно-моральної культури учителя здійснюється в системі взаємозв'язаних ланок безперервної педагогічної освіти – у вищому педагогічному навчальному закладі і професійного вдосконалення у закладах післядипломної освіти. Координація діяльності зазначених суб'єктів освітнього процесу, що активно взаємодіють, дозволяє забезпечити умови для включення студента або вчителя у суб'єкт-суб'єктні відносини із засвоєння теоретичного і духовно-практичного досвіду на всіх етапах освіти.

Як відмічається у дослідженні Є. Храбрової, формування духовно-моральної культури майбутнього учителя – це здійснення освітнього процесу на основі антропологічного принципу, створення умов для інтеріоризації духовних цінностей в якості особистості, творчій діяльності із самовдосконалення, вільного вибору. Досягнення цієї мети вимагає розумних, розсудливих, емоційних і вольових зусиль. Рівень духовно-моральної культури залежить від ціннісних орієнтацій людини, що визначають здатність особистості до саморегуляції, самовизначення, самоствердження в педагогічному колективі, до рефлексії [8].

Разом з тим, усвідомлення цінності – лише перший крок на шляху її визнання. Для того, щоб воно могло вплинути на іншу людину, усвідомлення повинне перейти в переконання, тобто в усвідомлену потребу, що спонукає діяти відповідно до своїх ціннісних орієнтацій. Тому одним з головних чинників результативності процесу морального виховання підростаючого покоління є моральні переконання педагога як носія духовних цінностей [4, с.3].

Аксіологічний компонент професійно-педагогічної культури включає сукупність педагогічних цінностей, що поширюються на сучасному етапі розвитку освіти. Знання, ідеї, концепції, що мають в даний момент велику значущість для суспільства і окремої педагогічної системи, виступають педагогічними цінностями. У процесі педагогічної діяльності відбувається оволодіння певними ідеями, концепціями, сукупністю знань і умінь. Цінності педагога – це внутрішній, емоційно освоєний регулятор діяльності, що визначає його ставлення до навколишнього світу, до себе і моделює зміст і характер виконуваної ним професійної діяльності. Отже, міра привласнення особистістю педагогічних цінностей залежить від стану педагогічної свідомості, оскільки факт встановлення цінностей, тієї або іншої педагогічної ідеї, педагогічного явища відбувається у процесі оцінки її особистістю [5, с. 38].

Для здійснення ефективного процесу розвитку моральної культури вчителя як фактору формування етичної культури учнів у системі післядипломної освіти було розроблено дидактичну систему, що включала три етапи: *діагностичний, цільовий, операційний, рефлексивний*.

На діагностичному етапі було залучено комплекс діагностичних методик, що дозволило виявити рівень сформованості моральної культури вчителів: опитування, спостереження, тестування. Вибірка становила близько 180 вчителів гуманітарних предметів. У діагностичний комплекс включені методики на визначення рівня мотивації педагогів до формування моральної культури, з'ясовано рівень морально-естетичних потреб, здійснено самооцінку вчителями вказаного феномену. На основі обробки та інтерпретації результатів письмового опитування отримано такі дані (табл. 1).

Аналіз цифрових даних таблиці показує, що за загальними показниками (самооцінка, мотивація, рівень моральних потреб, рівень моральної свідомості, оцінка вчителями моральних вимог до спілкування) рівень сформованості моральної культури вчителів гуманітарних предметів недостатній. Зокрема, високий рівень сформованості моральної культури вчителів становить лише 8%. Як видно з таблиці, низький рівень – у три рази більше.

Рівні сформованості моральної культури вчителів гуманітарних предметів (%)

Предмет	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Укр. літ.	7	64	29
Світова літ	5	63	14
Історія	7	56	26
Етика	9	76	15
Загалом:	8	67	25

Дані проведеного дослідження свідчать, що рівень моральної культури вчителя залежить від його інтелектуального розвитку, пізнавально-культурних потреб педагога і пов'язаний з ціннісними орієнтаціями. У формуванні моральної культури вчителя виявлені такі тенденції: інтереси вчителів індивідуалістично забарвлені; ціннісні орієнтації мають ситуаційно-приспосовницький характер, що не може служити міцною базою для формування етичної культури учнів.

З метою розвитку і вдосконалення рівня моральної культури педагогів було передбачено необхідність цілеспрямованого упровадження інноваційної системи навчання, пов'язаної з інтеграцією сучасних форм, методів і дидактичних технологій.

Формування моральної культури вчителя є важливим завданням професійної підготовки у системі післядипломної освіти, розв'язання якої здійснюється за допомогою різноманітних форм навчання: на лекційних, семінарських, практичних заняттях, під час написання творчих робіт, проведення педагогічної практики.

На цільовому етапі формування моральної культури вчителя було створено програму навчання, що забезпечувалася за допомогою: фахового спецкурсу для вчителів, що викладають етику у 5-6 класах ЗНЗ; курсів підвищення кваліфікації, на яких учителі оволодівають знаннями соціально-гуманітарного модулю програм курсів підвищення кваліфікації, що включають теми: «Філософські основи освіти», «Культурологічні основи освіти», «Педагогічна етика» та ін.; форми дистанційного навчання за вказаним напрямом; самостійної роботи слухачів.

Операційний етап процесу навчання передбачав використання різних методів та організаційних форм: інтерактивні форми, активні методи, проблемне, проектне навчання, технологія критичного мислення тощо. Були застосовані спеціальні прийоми, спрямовані на вирішення завдання підвищення рівня моральної культури педагогів, зокрема, прийоми «Особистий приклад», «Я роблю це так» та ін.

На рефлексивному етапі відбулися підготовка і захист проектної роботи слухачів за обраною темою. Контрольна діагностика показала, що рівень сформованості моральної культури вчителів на кінець навчання є в цілому на 32% вищим, ніж на початку. Отже, це свідчить про ефективність розробленої системи. Разом з тим, необхідно спонукати вчителів до неперервної роботи з підвищення освітнього рівня у міжкурсовий період.

На основі аналізу результативності проведеної роботи було сформульовано педагогічні умови ефективності формування моральної культури вчителів гуманітарних предметів. Зокрема, це такі:

- спрямованість змісту навчальних дисциплін на формування моральних і духовних цінностей слухачів;
- позитивна мотивація у набутті професійних знань, умінь і навичок;
- розширення змісту знань про цілісність і моральний зміст особистості;
- наповнення змісту післядипломної педагогічної освіти знаннями про духовно-моральні ідеали, цінності, необхідність морального самовдосконалення людини;
- використання міжпредметних зв'язків, інтеграційного навчання.

Забезпечення умов для самореалізації і творчого розвитку слухачів через розширення діапазону можливостей для морального розвитку і самовиховання педагога в освітньому просторі закладу післядипломної освіти також включає: формування позитивної «Я-концепції» вчителя, розвиток духовних потреб і прагнення до їх задоволення; розширення сфери практичної діяльності, що дозволяє активізувати у вчителів процес розвитку свого духовного світу, моральних якостей, формування здатності до моральної рефлексії, прагнення до самореалізації в педагогічній діяльності, орієнтованій на виховну роботу в школі. При цьому важливо звернути увагу на такі особливості формуючої роботи, як: постановка завдання формування моральної культури вчителів як пріоритетної в системі педагогічної підготовки; організація аудиторної і практичної роботи вчителів у формах творчих видів діяльності і співпраці (наприклад, тимчасовий творчий колектив), де у вчителів формуються уміння цілеутворення, педагогічної діагностики.

Спираючись на раніше проведені дослідження (О. Храброва), вважаємо, що провідними тенденціями, які характеризують процес розвитку моральної культури вчителя, виступають: культурно-гуманістична спрямованість професійної діяльності вчителя, що реалізується в контексті культури; творчий характер професійно-педагогічної діяльності вчителя в освітній ситуації, що постійно змінюється; безперервний розвиток професійно-педагогічної

діяльності, що актуалізує принципи послідовності і спадкоємності його підготовки; зростання системності професійно-педагогічної діяльності вчителя, що відбиває загальний зв'язок і взаємообумовленість структурних і функціональних компонентів цієї діяльності, особистості учителя [8].

Висновки... Таким чином, розроблена система розвитку моральної культури вчителів гуманітарних предметів є інноваційним підходом в організації післядипломної підготовки педагогів до формування етичної культури учнів. Використання цієї системи дає можливість підвищити ефективність морального розвитку педагогів, підвищити рівень їх моральної свідомості, створити міцну мотивацію до морального самовдосконалення. Подальші розвідки пов'язані, на наш погляд, зі створенням системи розвитку моральної культури педагогів у міжкурсовий період.

Література

1. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
2. Илларионова Л.П. Формирование духовно-нравственной культуры учителя в системе непрерывного педагогического образования / Л.П. Илларионова: Дисс. ... д. пед. н. : 13.00.08 : Москва, 2002. – 408 с.
3. Клименко А., Румынина В. Духовная сфера жизни общества / Клименко А., Румынина В. // Экзамен по обществознанию [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://popov-lib.narod.ru/social/klimenko/social_5.htm
4. Книга Н.В. Духовно-нравственное развитие педагога как основа его профессиональной культуры / Н. В. Книга. – М. : Педагогическая академия последипломного образования, 2012. – 17 с.
5. Общая и профессиональная педагогика: учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В.Д.Симоненко, М.В.Ретивых. – Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – Кн.1. – 174 с.
6. Слостенин В. А. Профессиональная культура в структуре личности учителя / В. А. Слостенин // Формирование профессиональной культуры учителя : Учебное пособие / Под ред. В.А. Слостенина. М.: «Прометей», 1993. – 178 с.
7. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский. – К.: «Радянська школа», 1984. – 254 с. – С. 122.
8. Храброва Е. В. Формирование духовно-нравственной культуры будущего учителя в образовательном процессе вуза / Е.В. Храброва. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – 13.00.01. – общая педагогика, история педагогики и образования; 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. – Ярославль, 2007. – 21 с.
9. Шевченко Л.Л.. Воспитание нравственной культуры учителя в процессе профессиональной подготовки: теория и практика / Л.Л. Шевченко. Дисс. ... д. пед. н. : 13.00.01. М., 2005. – 364 с.

Анотація

У статті розглядається проблема розвитку моральної культури вчителів у системі післядипломної освіти.

Аннотация

В статье рассматривается проблема развития моральной культуры учителей в системе последипломного образования.

Summary

The article focuses on the problem of development of moral culture of teachers in the system of postdiploma education.

Ключові слова: моральна культура, діагностика, система розвитку моральної культури вчителя.

Ключевые слова: моральная культура, диагностика, система развития моральной культуры учителя.

Key words: *moral culture, diagnostics, system of development of teacher's moral culture.*

Подано до редакції 05.10.13.

УДК 371.134:796.015

© 2013

Тернавська Т.А.

ПЕДАГОГІЧНА ЕТИКА У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНИХ СТИЛІВ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Гуманізація та демократизація освітнього процесу, зокрема педагогічної освіти, потребує постійного удосконалення професійних якостей майбутніх учителів. Особистісне спрямування, індивідуалізація навчання, активізація участі студентів у плануванні та організації навчального процесу, гармонійна інтеграція педагогічної та психологічної наук, створення свободи вибору та ситуації успіху для кожного учасника освітнього процесу – все це є основними напрямками впровадження педагогічної етики в освітній процес та є безпосередньою умовою для формування пізнавальної діяльності студентів ВНЗ.

На жаль, викладач під час своєї діяльності інколи відступає від основних положень педагогічної етики, приділяє недостатньо уваги професійному самовдосконаленню та собі як особистості в цілому. Створення сприятливих умов для прояву ініціативи, творчості, пошуку оригінального та унікального в процесі пізнавальної